

УДК 658.36.76

О. М. Кавин*Українська академія друкарства***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК
ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВА**

Досліджується сутність економічної стійкості підприємства й на основі цього створено модель її трансформації під впливом дії зовнішніх і внутрішніх чинників.

Економічна стійкість, економічна безпека, рівновага, чинники

Характерною ознакою ринкової економіки є невизначеність, яка обумовлена конкуренцією суб'єктів господарювання і періодичністю прояву криз, а для вітчизняних підприємств ще й систематичною непередбачуваною зміною законодавчого поля, політичною нестабільністю, низькою ефективністю застосування державою економічних важелів регулювання тощо. Результатом дії перелічених чинників стала критично висока частка збиткових підприємств: у 2007 р. – 33,8%, 2008 р. – 38,7, 2009 р. – 41,1, 2010 р. – 42,7%, а в січні–серпні 2011 р. досягла 43,6% при загальній сумі збитків 42505,7 млн грн [10]. Звичайно, це явище можна пов'язувати зі світовою кризою, коли підприємства не змогли швидко адаптуватися до таких умов господарювання. Водночас, відповідно до наведених статистичних даних, критичний для національної економіки рівень збитковості підприємств спостерігається як до фінансової кризи 2008 р., так і після, тобто тенденції розвитку світової економіки були впливовими, але не були визначальними.

Високий рівень збитковості підприємств України негативно відображається на економіці в цілому, адже банкрутство навіть одного великого підприємства може мати негативні наслідки для економіки міста, області й країни, що веде до неплатежів, уповільнення ділової активності й загострення соціальних проблем.

Сьогодні зниження рівня збитковості та досягнення високої ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств можливе через гарантування належного рівня економічної безпеки, що, у свою чергу, потребує забезпечення економічної стійкості кожного суб'єкта господарювання. Чим вища стійкість підприємства, тим більше воно незалежне від несподіваної зміни ринкової кон'юнктури і, як наслідок, менша ймовірність виявитися на краю банкрутства [11].

Незважаючи на важливість вирішення проблеми економічної стійкості підприємств, підхід до розуміння поняття «економічна стійкість» є досить одностороннім, оскільки обмежується рамками фінансових категорій. Залишається не систематизованим і фрагментарним практичний фінансово-економічний механізм реалізації економічної стійкості, хоча вітчизняні підприємства

вже використовують цю категорію на практиці [3]. Саме ці обставини й стали підставою для дослідження економічної стійкості та обумовили необхідність з'ясування окремих її аспектів.

Дослідженням теоретичних і практичних аспектів стійкості підприємств займалися як вітчизняні, так і закордонні вчені Н. Алексеєнко, О. Ареф'єва, С. Бараненко, О. Василенко, О. Зайцев, О. Зеткіна, В. Іванова, А. Кучерявий, Г. Мохонько, Н. Сабанчієва, Т. Сухорукова, А. Севастьянов, Н. Шандова, В. Шеметов та ін. Вони стосуються здебільшого визначення категорії «економічна (або стратегічна) стійкість», чинників стійкості підприємства та розроблення методичних основ визначення її рівня.

Мета нашої статті полягає у визначенні сутності категорії «економічна стійкість» і чинників, що її обумовлюють.

При нестабільності зовнішнього середовища для того, щоб вижити й продовжувати успішно функціонувати, підприємство повинне бути економічно стійким. Стійкість є основою стабільного становища підприємства, що дозволяє йому незначно відхилитися від свого стану та повертатись у вихідний стан після впливу несприятливих чинників. Саме тому дослідження сутності економічної стійкості підприємства і шляхів її забезпечення стає важливою умовою гарантування економічної безпеки на мікрорівні.

Стійкість — одна з найважливіших характеристик поведінки відособленої, автономно функціонуючої системи щодо зовнішніх умов, в яких вона існує. Наука містить велику кількість формалізацій визначення «стійкості», які залежать від специфіки конкретної системи та використовуються при аналізі поведінки системи. З огляду на це в різних галузях науки теорія стійкості була виділена в самостійний розділ зі своїм інструментарієм дослідження. Так, з філософської точки зору стійкість є виявом однієї з характеристик стану руху й розвитку матеріальної субстанції. Серед її можливих форм руху реалізуються лише стійкі форми, а нестійкі швидко руйнуються внаслідок принципової стохастичності внутрішніх і зовнішніх впливів [6]. У математичних науках виділяють різні типи стійкості: статична, динамічна; структурна і результуюча стійкість траєкторії; стійкість за початковим положенням; стійкість до зовнішніх збурень; стійкість інваріантної множини; стійкість атрактора, або асимптотична тощо.

Уперше термін «економічна стійкість» було вжито при розгляді проблем обмеженості природних ресурсів, які спровокували виникнення енергетичних криз 1973 та 1979 років. Метою концепції економічної стійкості було забезпечення стабільного розвитку світового господарства на основі економічнішого і раціональнішого використання ресурсів. Згодом вона була відображена в теорії економічної безпеки держави – «ecosestate» («economic security of state»). Економічну безпеку держави можна забезпечити лише за економічної стійкості її компонентів (територій, галузей економіки, підприємств).

З позицій теорії максимізації прибутку, прихильниками якої були А. Сміт, А. Маршалл, Д. Кейнс та інші відомі економісти [9], стійкий стан суб'єкта господарювання визначався як такий, при якому даний суб'єкт здатен

підтримувати прибуток на заданому рівні. Заданий рівень прибутку повинен забезпечити його постійний розвиток у часі [7].

Сучасний підхід до розуміння економічної стійкості не має комплексного системного вирішення і є досить одностороннім. Стійкість трактується як здатність системи утримувати її в заданих параметрах. Для досягнення стійкого стану підприємство, яке є відкритою соціально-економічною системою, повинне володіти здатністю відображати негативний вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, спрямований на зміну стійкості підприємства як системи.

За результатами проведеного теоретичного дослідження нами було виявлено наявність значної кількості суттєво відмінних точок зору щодо трактування поняття «економічна стійкість», які умовно можна об'єднати в чотири основні підходи. Коротко охарактеризуємо суть і пріоритети кожного підходу.

Перший підхід, який умовно можна визначити як «ресурсний», об'єднав у собі результати наукових напрацювань групи вчених, до яких належать Н. Алексєєнко, І. Брянцева, І. Гончаров, О. Зайцев, Р. Коренченко та Л. Лахтіонова. Характерним для нього є визначення Н. Алексєєнко, згідно з яким економічна стійкість – це стан його матеріальних, економічних і трудових ресурсів, їх розподіл і використання, що забезпечують розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні плато- та кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризиків [1].

Другий підхід, сформований у працях С. Анохіна, В. Гросула, О. Колодізева, В. Медведєва, К. Нужного, Ю. Сімех, А. Туєва та Ю. Цямрюк, передбачає трактування економічної стійкості через досягнення та збереження рівноваги. Так, В. Медведєв [8] визначає це поняття як рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, який забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення в тривалій перспективі з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх чинників.

Третій підхід, прихильниками якого є В. Бугай, О. Василенко, І. Зачадов, В. Іванов, О. Островська, П. Половкін та М. Шпак, визначає можливість забезпечення економічної стійкості шляхом протистояння зовнішнім і внутрішнім впливам. Типовим для нього можна вважати визначення В. Іванової, відповідно до якого економічна стійкість – це здатність економічної системи не відхилятися від свого стану при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування й використання фінансових, виробничих та організаційних механізмів [5].

Четвертий підхід передбачає досягнення економічної стійкості через комплексну дію всіх структурних складових підприємства. Визначений у працях О. Ареф'євої, А. Бурди, Д. Городянської, Р. Єремейчука, В. Іванова, К. Малініна, В. Суворова, Т. Сухорукової та А. Фолом'єва. Так, згідно з точкою зору О. Ареф'євої та Д. Городянської, економічна стійкість підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, що передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства [2].

Узагальнюючи виявлені відмінності в точках зору науковців, можна стверджувати, що поняття «економічна стійкість» – багатогранне і, попри його важливість для функціонування підприємства, формується під впливом значної кількості чинників.

Зважаючи на велику різноманітність чинників впливу, стійкість підприємства ділиться на певні види. Так, в економічній літературі розрізняють внутрішню, зовнішню та успадковану стійкість [12].

Внутрішню стійкість підприємства визначають загальний фінансовий стан, трудовий потенціал, натуральна і грошова структура виробництва й така їх динаміка, коли забезпечуються стабільно високі економічні результати функціонування підприємства. Інакше кажучи, це такий стан матеріально-речовинної та вартісної структури виробництва і реалізації продукції й така її динаміка, які гарантують стабільно високий результат функціонування підприємства. В основі досягнення внутрішньої стійкості – принцип активного реагування на зміну внутрішніх і зовнішніх чинників.

Зовнішню стійкість підприємства визначає стабільність економічного середовища, у межах якого здійснюється підприємницька діяльність. Досягається вона завдяки відповідній системі управління ринковою економікою в масштабах усієї країни. За командно-адміністративної системи господарювання підприємства характерною була саме зовнішня стійкість, забезпечена загальним централізованим управлінням економікою. Ринковій економіці притаманна внутрішня стійкість, яка потребує від керівників підприємств високої активності.

Успадковану стійкість визначає наявність певного запасу міцності, що захищає підприємство від несприятливих дестабілізуючих виробничих умов і несподіваних змін зовнішніх чинників.

Узагальнюючи всі охарактеризовані різновиди, загальну стійкість підприємства можна визначити як здатність до управління внутрішніми чинниками та пристосування до зовнішніх чинників діяльності, завдяки чому підтримуються оптимальні умови ефективного господарювання.

Одночасно з охарактеризованими видами розглядається *статична й динамічна стійкість підприємств* [12]. Перша ототожнюється зі спокоєм, пасивністю, друга — із стабільним розвитком. З погляду статички підприємство слід розглядати в певному застиглому стані рівноваги його елементів, тобто за відсутності розвитку. Динамічний підхід передбачає дослідження підприємства в процесі зміни елементів його системи та їх співвідношення, тому в динаміці економічна стійкість підприємства фактично означає його стійкий економічний розвиток.

На наш погляд, традиційною формою стійкості як економічної категорії є стан рівноваги підприємства, який зберігається, незважаючи на вплив дестабілізуючих внутрішніх і зовнішніх чинників. У свою чергу, під рівновагою розуміється такий стан системи, який характеризується сталістю параметрів, тобто незмінністю структури, режиму функціонування, параметрів її входів і виходів. Необхідно зауважити, що стан рівноваги характерний для систем, ко-

трі не мають зв'язків із зовнішнім середовищем, тоді як для відкритих систем (до яких належить і людина, і суспільство, і національна економіка, і підприємство) рівновага можлива лише як мить у процесі постійних змін. Важливо, що рівноважні системи не здатні до розвитку та самоорганізації, оскільки подавляють відхилення від свого стаціонарного стану, тоді як розвиток і самоорганізація передбачають якісні зміни.

Стосовно суб'єкта господарювання стійкість рівноваги втілюється в понятті «динамічна рівновага», до якої підприємство прагне, але досягнути її не може, а стійкість руху системи проявляється через стійкість функціонування та стійкість розвитку підприємства.

Протягом життєвого циклу відбувається постійний перехід одного стану системи в інший. Така зміна, динаміка станів (а не проста їх сума) відображає поведінку системи, тобто функціонування її в часі (процес виконання нею своїх основних функцій, що визначаються, задаються зовнішнім середовищем) [4]. Ураховуючи це, сукупність точок у просторі, в яких підприємство досягає стану динамічної рівноваги, можна розглядати як лінію бажаної (запланованої) поведінки системи, коли узгоджуються потреби та ресурси підприємства, як траєкторію її еволюції. Тому стійкість функціонування підприємства слід трактувати як стійкість щодо досягнення намічених цілей у конкретний період часу. Перехід системи від однієї траєкторії функціонування до іншої являє собою зміну динамічної рівноваги, встановлення її на іншому рівні, фактично відображає перехід до нового ступеня розвитку системи.

Перехід до нового рівноважного стану відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, джерелом походження яких є відповідно зовнішнє та внутрішнє середовище. У забезпеченні економічної стійкості підприємства пріоритетними є саме внутрішні чинники, якими підприємство може управляти і які можна поділити на чотири групи:

1. *Технологічні* – характеризують технологічний уклад виробництва, забезпечують безперебійність постачання ресурсів для всіх технологічних ланок виробництва тощо.

2. *Організаційні* – визначають стратегію і тактику підприємства, рівень виробничої спеціалізації, ступінь інноваційності й інвестиційної діяльності, ступінь використання людського капіталу, величину гудвілу підприємства, досконалість менеджменту та маркетингу, ділову активність підприємства.

3. *Фінансово-економічні* – визначають обсяг валової й товарної продукції та виручки від реалізації продукції, витрати на виробництво, постачання засобів виробництва і збут продукції, продуктивність чинників виробництва. Проявляються через фінансові інструменти: ціни і тарифи, кредити, податки, дотації, асигнування з бюджету, страхування, стимулювання праці тощо [11]. Вважаються провідними і вирішальними, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси є рушійною силою будь-якої економічної системи [2].

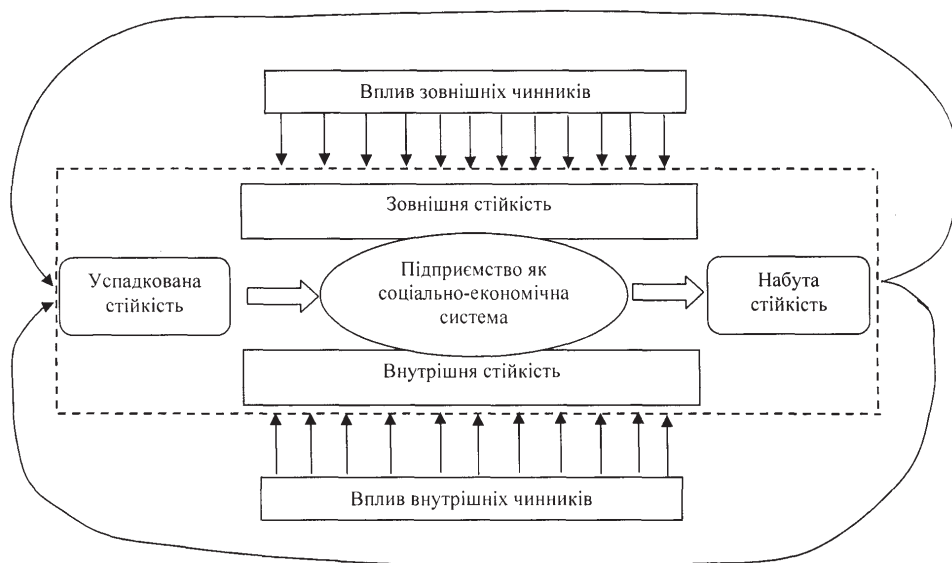
4. *Соціальні* – характеризують соціальний потенціал підприємства та визначають соціальний розвиток його, зокрема: демографічну ситуацію, ка-

дрове забезпечення, умови праці, рівень матеріального добробуту працівників і розвинутості соціальної інфраструктури тощо [11].

Зовнішні чинники — це насамперед політична ситуація в країні й світі, особливості певних ринків, частиною яких є підприємство, поведінка партнерів тощо.

Урахування вищевизначених чинників дозволяє підприємству створити умови, що сприяють підтримці економічної стійкості на заданому рівні і запобіганню її зниження в постійно мінливих умовах ринку.

За результатами узагальнення точок зору науковців щодо сутності поняття «економічна стійкість підприємства», варіантів його класифікації та показників впливу зовнішніх і внутрішніх чинників нами створена модель, яка відображає процес трансформації економічної стійкості на макрорівні, та пропонується ввести до категоріального апарату економічної стійкості поняття «набута стійкість» (див. рисунок).

Трансформація економічної стійкості підприємства

У нашому трактуванні набута стійкість є результатом впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, відповідною реакцією зовнішньої та внутрішньої стійкості, що в цілому спричиняють зміну успадкованої стійкості. У кожному наступному моменті часу набута стійкість стає успадкованою шляхом урахування досвіду взаємодії із зовнішнім і внутрішнім середовищем у попередньому моменті та через необхідність реагувати на вплив зовнішніх і внутрішніх чинників. Необхідно наголосити, що розроблена модель загалом повністю відповідає суті та принципам розвитку будь-якої відкритої соціально-економічної системи.

Таким чином, у сучасних умовах економічна стійкість є предметом дискусій і залишається в центрі уваги дослідників у галузі управління, економіки, конкуренції тощо, оскільки насправді є складним, різноманітним поняттям, яке характеризує комплекс різних параметрів підприємства.

Нами узагальнено трактування науковцями суті економічної стійкості підприємства та згруповано їх у чотири ключові підходи. Виявлено взаємозв'язок між успадкованою, зовнішньою й внутрішньою стійкістю. Уведене поняття «набута стійкість» дозволило створити модель трансформації економічної стійкості на мікрорівні.

На нашу думку, одним з основних завдань забезпечення економічної стійкості підприємства слід уважати виявлення всього спектра реальних загроз і проблем, притаманних управлінському процесу. Адже саме сьогодні в Україні умови економічної дестабілізації спричиняють те, що більшість підприємств не може на належному рівні забезпечувати свою економічну стійкість, а відповідно й економічну безпеку, унаслідок чого значна їх частина є збитковою та перебуває на межі банкрутства.

1. Алексеенко Н. В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста / Н. В. Алексеенко // Экономика і організація управління: зб. наук. пр. / під заг. ред. П. В. Сгорова. — Донецьк: ДонНУ, Каштан. — 2008. — Вип. 3. — С. 59–65.
2. Ареф'єва О. В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городянська // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — №8(86). — С. 83–90.
3. Дем'яненко І. В. Економічна стійкість підприємств та її фінансовий потенціал [Електронний ресурс] / І. В. Дем'яненко. — Режим доступу: <<http://dsfa.mybb3.net>
4. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход / Е. А. Ерохина. — Томск: Изд-во Томского ун-та, 1999. — 160 с.
5. Иванов В. Л. Управление экономической устойчивостью промышленных предприятий (на примере предприятий машиностроительного комплекса) / В. Л. Иванов. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. — 266 с.
6. Кульбида В. В. Определение устойчивости производства / В. В. Кульбида, Л. Г. Кульбида // Земледелие. — 1994. — №1. — С. 41–42.
7. Любченко Н. Л. Механизм обеспечения экономической стабильности промышленных предприятий: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» (за видами економічної діяльності) / Н. Л. Любченко. — Хмельницький, 2010. — 22 с.
8. Медведев В. А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия / В. А. Медведев. — М.: Академия, 2001. — 267 с.
9. Ревчун Б. Економічне зростання чи економічний розвиток / Б. Ревчун // Економіка України. — 2003. — №6. — С. 85–88.
10. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка; Держкомстат України. — К.: Техніка, 2011. — 566 с.
11. Цямрюк Ю. С. Зміст економічної стійкості підприємства та методи її аналізу [Електронний ресурс] / Ю. С. Цямрюк. — Режим доступу: <<http://suiui.edu.ua>
12. Швиданенко Г. О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства / Г. О. Швиданенко, О. І. Олексюк. — К.: КНЕУ, 2002. — 192 с.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КАК ПРЕДПОСЫЛКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Исследуется сущность экономической устойчивости предприятия и на основе этого создана модель ее трансформации под воздействием внешних и внутренних факторов.

**THEORETICAL ASPECTS OF ECONOMIC STABILITY AS
BACKGROUND OF ECONOMIC SECURITY ENTERPRISE**

The paper investigates the essence of economic viability and on the basis of a model of its transformation under the influence of external and internal factors.

Стаття надійшла 26.11.2012

УДК 65.012.8

М. М. Караїм

Українська академія друкарства

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ
МІСЦЯ ПІДПРИЄМСТВА В ІЄРАРХІЧНІЙ СТРУКТУРІ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Охарактеризовано ієрархічну структуру економічної безпеки, визначено взаємозв'язок між рівнями, обґрунтовано ключову роль, яку відіграє рівень «економічна безпека підприємства».

Безпека, ієрархія, підприємство, економіка

Процес гарантування безпеки в сучасних умовах господарювання стає пріоритетним, адже саме вона умовжливає існування та розвиток будь-якої соціально-економічної системи. Постановка і вирішення проблеми гарантування безпеки будь-якого рівня базується насамперед на аналізі сутності цієї категорії. Сучасна наукова література містить достатню кількість визначень безпеки. Разом з тим, розбіжності в них, одноаспектний, у масштабах обраного об'єкта макро-, мезо- або мікроекономічного рівня аналіз, подекуди й поверховий підхід до формулювання обумовлюють недоліки при подальшому розробленні проблеми. Очевидно, що існує потреба в узагальненні й систематизації накопиченого досвіду з вивчення сутності категорії безпеки.

Проблему економічної безпеки активно досліджували вчені О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінько, Н. Вавдіюк, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, С. Злупко, Т. Кузенко, О. Кузьмін, А. Кірієнко, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, М. Лесечко, В. Марцин, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, Н. Нижник, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Покропивний, Г. Ситник, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін.

Вітчизняні науковці вивчали причини та функції економічної безпеки підприємства в умовах ринкових трансформацій, розробили загальні підходи до аналізу й оцінки функціональних складових.

Метою цієї статті є обґрунтування ролі підприємства в ієрархічній структурі економічної безпеки.